

---

Ratimir  
ZIMMERMANN

PRIJEDLOG ODREĐENJA  
SREDNJIH GRADOVA  
U HRVATSKOJ



### Svjetski proces urbanizacije i njegov odraz u Hrvatskoj

U XX. stoljeću odvija se, uz demografsku ekspanziju, i prava urbana eksplozija. Svjetsko stanovništvo se u posljednjih 70 godina povećalo oko 2,5 puta, a pri tome u selima i malim gradovima 2 puta, srednje velikim gradovima 4 puta, a velegradovima (metropolitanskim regijama) 8 puta. U gospodarski razvijenim zemljama svijeta 60-90 posto ljudi živi u gradovima. Procjena je da će 2000. u gradovima živjeti više od 50 posto (prvi put u ljudskoj povijesti), a 2025. godine više od dvije trećine svjetskog stanovništva. K tomu će se više od 3/4 gradskih i metropolitanskih područja rasprostirati uzduž morskih obala.

U Republici Hrvatskoj u posljednjih 60 godina stanovništvo gradova i ostalih naselja s više od 2 000 stanovnika (1991.) povećalo se 3 puta, a u tih oko 250 naselja danas živi oko 3 300 000 stanovnika ili gotovo dvije trećine svih stanovnika Hrvatske. U preostalim 6440 malih naselja živi samo 1 460 000 stanovnika. Broj stanovnika malih naselja već pola stoljeća se neprekidno i značajno smanjuje, naročito u brdskim i otočkim prostorima.

Prema današnjim shvaćanjima razvitka, suvremeno tehnološko društvo može se razvijati samo kao urbano društvo. Gradovi kao najsloženije tvorevine civilizacije i čvorišta prepletanja gotovo svih silnica egzistencije čovječanstva, najreprezentativniji su predstavnici i objekti svake civilizacije i kulture, pa tako i današnje. Gradovi, moglo bi se slikovito kazati, predstavljaju "moždano - živčano" tkivo ili čvorišne točke prostora koje upravljaju i djeluju na svoje socio-gospodarske gravitacijske okolice.

Svijet XXI. stoljeća bit će po svojoj prirodi urban. Buduće generacije neće živjeti u globalnom selu, nego u globalnoj naseljskoj aglomeraciji. Usprkos svim problemima s kojima se danas suočava, grad jest, ili bi morao biti, najbolji oblik organiziranog života ljudi. Neke činjenice go-

vore tome u prilog i ukazuju na to da grad nudi budućnost – gospodarski, društveno i ekološki:

- grad je najbolji način iskorištavanja gospodarskih potencijala nekog područja, što potvrđuju ekonomije urbanizacije,

- grad je od svojih početaka bio i mora biti u budućnosti optimalni okvir za društvene integracije i osobnu slobodu i razvoj,

- grad može ponuditi najviši mogući stupanj ekološke djelotvornosti, jer je u stanju smjestiti velik broj ljudi na relativno ograničenom prostoru,

- grad je oduvijek bio pozornica kulturne raznolikosti i motor kulturnog razvoja, tolerancije i solidarnosti.

Problem, dakle, ne bi trebao predstavljati urbanizacijski proces kao takav (izazivajući utopijske želje povratku prirodi – selu), već neki njegovi oblici, obilježja ili alternative kao što su: prevelike koncentracije stanovništva u najvećim gradovima, neprimjerene veličine gradova, gospodarsko-prometna neracionalnost, kvaliteta života u gradovima, neprimjeren sustav gradskih središta, uništavanje ekoloških sustava, socijalne nedaće i kriminalitet, urbana higijena, društvena i psihološka izolacija i drugo.

S obzirom na činjenicu da nije moguće brzo ili bitno (ako je uopće moguće – jer to ovisi o budućim društvenim, gospodarskim i tehnološkim kretanjima) preusmjeriti urbanizacijski proces, nužno ga je, prije svega, istražiti i spoznati te ga nastojati posrednim aktivnostima usmjeravati; podržavanjem pozitivnih ili zaustavljanjem negativnih trendova, planiranjem optimalnog sustava – mreže središnjih gradova i mjesta/naselja te usmjeravanjem gospodarskih i urbanotvornih djelatnosti u njih. Zato je naročito važno usmjereno i optimalno gospodarenje čitavim prostorom gradskih regija ili mikroregija, i to stoga što svaki grad ima žarišnu – čvornu ulogu prema svojem okružju (na koje djeluje gospodarskim i urbanotvornim funkcijama) kao što i brojni činitelji njegova gravitacijskog područja utječu na njega.

Danas urbanizirana područja Europske zajednice (EU) zauzimaju samo 15–20 posto teritorija tih zemalja, ali u njima živi više od 80 posto svega stanovništva. U budućnosti se u europskim urbaniziranim područjima očekuju bitni poremećaji u procesima uređenja prostora, a ono što u najvećoj mjeri obilježava gradske prostore (posebno metropole) prometni je kolaps.

Stoga su zemlje EU postavile kao jedan od svojih najvažnijih razvojnih ciljeva stvaranje policentričke mreže gradova, optimalno strukturirane. Sve veće značenje dobiva i funkcionalna specijalizacija gradova u okviru ukupne

mreže gradova, u donosu na klasičnu hijerarhijsku podjelu gradova. Za daljnji razvoj bitno je da se planska strategija usmjeri prema policentričnim prostornim strukturama koje bi ujedno sačuvale vrijednosti prirodnih okruženja velikih gradova i identitet regija i manjih mjesta/naselja.

## Urbani prostor i grad

Pojam “urbani prostor” u pravilu se rabi kao sinonim za “grad”, ali ta dva pojma nisu ista. Svi gradovi jesu urbani prostori, ali svaki urbani prostor nije grad. “Urbani” je statistički koncept koji definira vlada neke države. S druge strane, grad je mnogo više od velikog broja ljudi koji žive u međusobnoj blizini; to je kompleksan, politički, ekonomski i socijalni entitet. Gradovi širom svijeta simboliziraju identitet i političku moć svoje nacije. Gradovi su, također, središta ekonomske proizvodnje, religije, izobrazbe i kulture.

Budući da svaka država ima vlastitu definiciju “urbanog”, u svijetu postoji zbunjujuća količina definicija. Vlade manjih ili pretežno ruralnih država jednostavno proglašavaju neka naselja urbanim, s obzirom na veličinu ili

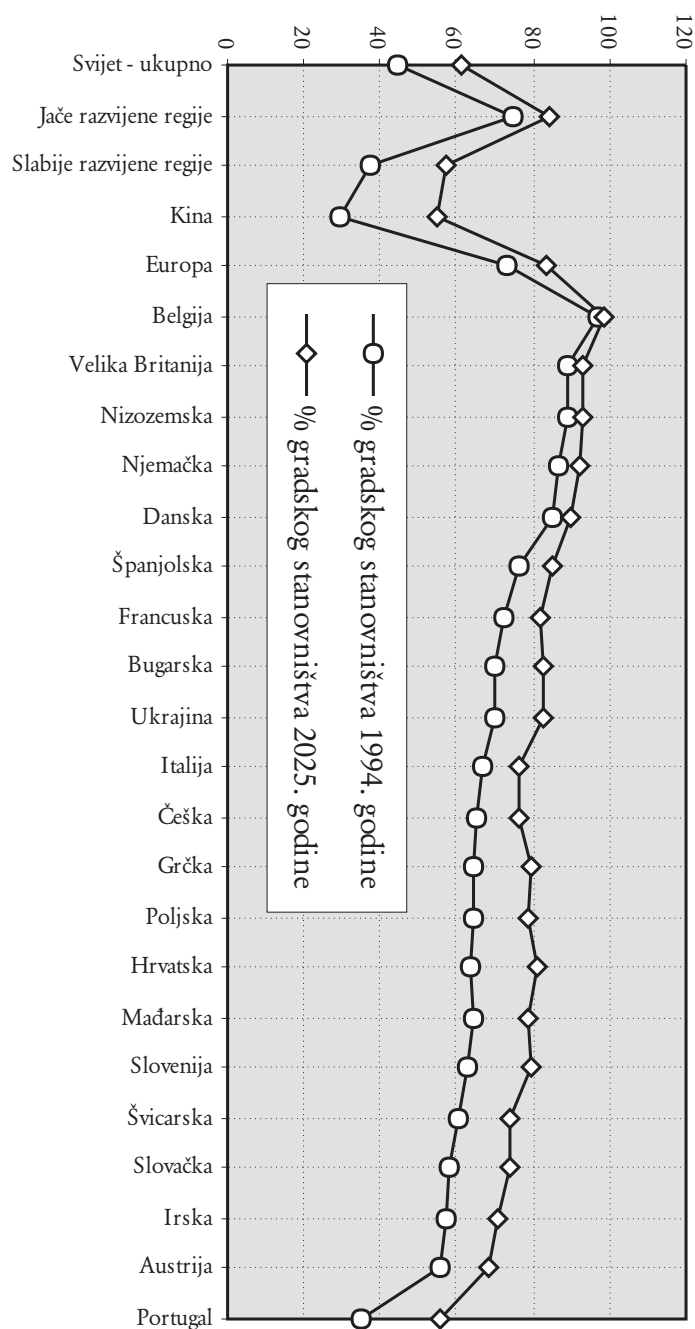
Regija ili zemlja	% gradskog stanovništva	
	1994. godine	2025. godine
Svijet - ukupno	45	61
Jače razvijene regije	75	84
Slabije razvijene regije	37	57
Kina	29	55
Europa	73	83
Belgija	97	98
Velika Britanija	89	93
Nizozemska	89	93
Njemačka	86	92
Danska	85	90
Španjolska	76	85
Francuska	73	82
Bugarska	70	83
Ukrajina	70	83
Italija	67	76
Češka	65	76
Grčka	65	79
Poljska	64	78
Hrvatska	64	81
Mađarska	64	79
Slovenija	63	79
Švicarska	61	74
Slovačka	58	74
Irska	57	71
Austrija	56	68
Portugal	35	56

**TABLICA I**

Gradsko stanovništvo  
 1994. i 2025. godine

(Izvor: United Nations World  
 Urbanization Prospects,  
 Kentucky Export Directory  
 1994.)

SLIKA I  
 Gradsko stanovništvo  
 1994. i 2025. godine



funkciju. U mnogim zemljama definicija je bazirana na rubnom (polaznom) broju stanovništva; kada stanovništvo regije prekoračuje određeni prag, ta se regija drži urbanom. Takav prag varira od nekoliko stotina do više od 10 000. Neke vlade baziraju svoju definiciju na kombinaci-

ji nekoliko kriterija, kao što su gustoća stanovništva, politička funkcija ili prevladavajuća aktivnost u regiji.

Zbog tako različitih polaznih definicija urbanog prigodom internacionalnih poredbi često se dobivaju iskrivljene slike tih pojava i procesa. Definicija urbanog može varirati i unutar jedne države u dužem razdoblju, jer vlade često mijenjaju definicije urbanog, što može brojne analitičare navesti na krive zaključne o dinamici urbanih procesa.

Definiranje urbanog još je otežano dinamičnom prirodom gradova. I u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju urbana se aktivnost teži pomaknuti izvan ustanovljenih urbanih granica. Tako se veliki gradovi statistički obrađuju za uža i šira područja (npr. Tokio od 8,2 do 39,2 milijuna stanovnika).

Iz svih tih razloga, usporedba razina urbanizacije, urbanog rasta ili veličine grada u različitim državama može i te kako odvesti u krivom smjeru. Iako su podaci UNa o urbanoj strukturi stanovništva najdostupniji mogući internacionalni podaci, njih treba držati samo najboljom procjenom.

## Globalni urbani sustav

Gradovi su nositelji funkcionalne organizacije prostora. Oni organiziraju proizvodnju materijalnih dobara i uslužne djelatnosti ne samo za svoje stanovništvo već za svoju mikroregiju, regiju, makroregiju, cijelu državu, pa i cijeli svijet. Posljedica je toga stalna cirkulacija ljudi, roba i informacija između gradova i drugih mjesta. Te cirkulacije, koje mogu biti različitog intenziteta i trajanja, povezuju gradove u funkcionalnu cjelinu koju zovemo - urbani sustav.

Urbani sustavi međusobno se razlikuju po broju gradova, njihovim veličinama, hijerarhijskim odnosima, intenzitetu međusobnih interakcija i veličinom prostora. S obzirom na veličinu prostora koji funkcionalno organiziraju, urbani se sustavi mogu podijeliti na lokalne ili dnevne, regionalne, nacionalne, internacionalne i globalne sustave. Između spomenutih urbanih sustava postoji određen hijerarhijski odnos. Globalni urbani sustav razvija se posljednjih dvadesetak godina, a potiče ga globalni razvoj. Ovaj proces počeo se ubrzanije razvijati sedamdesetih godina globalizacijom života, a najprisutniji je u sferi gospodarskog razvoja, političkim promjenama i kulturi.

Globalnu ekonomiju obilježava to da se proizvodnja, razmjena i druge djelatnosti organiziraju preko granica nacionalnih država i bez veće kontrole nacionalne regulative, a glavni nositelji su transnacionalne kompanije. Nacional-

ne države moraju se odreći dijela suvereniteta. Globalizacija je poticana, uz ostalo, razvojem mikroelektronike i telekomunikacija, promjenama u strukturi gospodarskih djelatnosti, utjecajem međunarodnih organizacija i sl.

U globalizaciji djeluju dvije vrste sila: socio-gospodarske (koje slabe ulogu nacionalnih država i razvijaju razne oblike gospodarskih integracija) i socio-kulturne (koje potiču različite oblike lokalnih, regionalnih i nacionalnih pokreta i zagovaraju određen stupanj kulturne, gospodarske pa i političke samostalnosti).

Globalni razvoj potaknuo je razvoj gradova specifičnih funkcija i značenja koje, od osamdesetih godina, nazivamo globalnim gradovima. Riječ je o postojećim velikim gradovima (koji su početkom XX. st. nazivani svjetskim gradovima), nacionalnim i internacionalnim metropolama, koji su u procesu globalizacije dobili i dodatne funkcije.

Globalni gradovi su uglavnom veliki, najčešće milijunski ili višemilijunski gradovi. Sjedišta su transnacionalnih kompanija, čvorišta su svjetskog prometnog sustava (roba, novca, informacija) i sjedišta mnogih proizvodnih i uslužnih djelatnosti i globalnog kapitala. Oni svojim funkcijama povezuju regionalna, nacionalna i internacionalna gospodarstva u globalni gospodarski sustav. Oni su središta upravljanja globalnim gospodarstvom.

Globalni gradovi međusobno su povezani cirkulacijom ljudi, roba, kapitala i informacija te na taj način čine jedinstven funkcionalan sustav koji se naziva "globalnim urbanim sustavom". Njega čine svi međusobno povezani globalni gradovi, bez obzira na njihovu veličinu i značenje. Unutar globalnog urbanog sustava stvorena je funkcionalna hijerarhija.

U razvijenim zemljama Zapada nacionalni urbani sustavi su bili međusobno otvoreni, a u socijalističkim zemljama bili su jače zatvoreni. Globalizacija gospodarstva mijenja obilježja nacionalnih urbanih sustava. Ona "omekšava" granice nacionalnih država i sve više "otvara" nacionalne urbane sustave.

## Veliki ili mali gradovi

Ako se grad uzme kao način života i kao opće dobro, a ne kao skup raznovrsnih građevina, u njegovoj složenoj namjeni i prvenstvenoj svrhovitosti vidimo čovjeka, čovjeka koji je privržen gradu, ali i grad koji je podređen čovjeku. U tom okviru nalazi se i dvojba: Kakav grad za čovjeka? Veliki ili mali grad?



Stari Grci držali su da “grad treba biti onoliko velik dokle dopire ljudski glas”. Nitko ih nije poslušao i sada, krajem XX. stoljeća, svijet ima i stalno dobiva nove velike gradove, ali i urbane megalopolise. Ovi velegradovi zbog svoje prevelikosti i preskupe ekonomike njihova funkcioniranja, dolaze na rubove funkcionalnog sloma, a ipak se njihov daljnji rast ne uspijeva kontrolirati, još manje zaustaviti.

Danas u Hrvatskoj, zemlji velikog broja malih i srednjih gradova, postoje podijeljena mišljenja o razvoju najvećih gradova. Jedni bi htjeli da se obuzda daljnji kvantitativan rast Zagreba, a drugi daju prednost slobodnom (pa i stihijskom) nastavku dosadašnjih procesa brze urbanizacije čitave Hrvatske na način kako se to dosada odvijalo. Uz Zagreb, još su tri velika grada u središtu spomenutih dvojba, iskustvenih i znanstvenih stajališta: Split, Rijeka i Osijek.

Promotrimo pitanje veličine grada. Na pitanje: koja je “odgovarajuća” veličina grada? – jednako bi se moglo postaviti protupitanje: koja je “odgovarajuća” veličina neke države? Ne možemo dobiti jednoznačan odgovor – jer ne znamo izravno izračunati što je dobro, no dobro znamo (odnosno prečesto površno prosuđujemo) što je loše. Dobro i loše možemo raspoznati u krajnostima, iako ih normalno ne možemo fino prosuditi i reći: “Ovoga bi trebalo biti 5 posto više ili ovoga bi trebalo 5 posto manje”.

Podimo od postavke da je 500 000 ljudi gornja granica onoga što bi bilo poželjno u velikom gradu. O donjoj granici pravog grada mnogo je teže prosuđivati. Najljepši gradovi u povijesti bili su vrlo maleni u odnosu na standarde XX. stoljeća. Institucije i instrumenti kulture jednog grada ovise o određenoj akumulaciji bogatstva. No, koliko se bogatstva mora prikupiti, ovisi o tipu kulture kojoj se teži. Za neke tipove onoga što se naziva “visokom kulturom”, kao filozofiju, umjetnost i vjeru, dosta je relativno malo novaca. Drugi pak tipovi, kao što su istraživanje svemira ili ultramoderna fizika i slično, zahtijevaju velika novčana sredstva i k tome su donekle udaljeni od stvarnih ili trenutačnih potreba ljudi.

U XIX. i osobito XX. stoljeću visoko razvijeni prijevozni i komunikacijski sustav imao je takav učinak na ljude da su oni postali slobodni i nesputani. Milijuni ljudi počeli su se kretati, napuštati ruralna područja i male gradiće da bi, “privučeni svjetlima velegrada”, otišli u veliki grad, uzrokujući tako njegov patološki rast. To se dobro vidi na primjeru SAD-a: pučanstvo se koncentriralo u tri golema (svako s oko 60 mil.) megalopoliska područja Boston-Washington, Chicago i San Francisco-San Diego. Os-

tatak države je praktično prepušten pustoši – napušteni provincijski gradovi i farme na zemlji visokotehnizirane i kemizirane poljoprivrede.

Danas se u cijelom svijetu šire dosadašnji ili stvaraju novi megalopolisi. Ti megalopolisi i procesi u prostoru stvaraju i velike probleme: zastrašujući kriminal, otuđenje, stresove, društvene lomove sve do obitelji i drugo. Osobito su ugrožene gospodarski siromašne zemlje, jer ovi procesi dovode do masovne migracije u gradove (pitanje nezaposlenosti) i nestanka radne snage u ruralnim područjima (širenje gladi). Rezultat svega je “dvojno društvo” bez unutarnje kohezije i podložno političkoj nestabilnosti (jer se socijalna i psihološka struktura života u unutrašnjosti jednostavno slomila).

## OSVRT NA NEKE ANALIZE SREDIŠNJIH MJESTA / GRADOVA

---

### Sustav središnjih mjesta-gradova

Razvrstavanjem svih naselja/mjesta u nekoj državi, a osobito većih i važnijih, uz geografe i ekonomiste, u najvećoj se mjeri bave prostorni planeri u okviru djelatnosti prostornog uređenja tj. izrade prostorno-planskih dokumenata. Naime, glavni cilj tih razvrstavanja je utvrditi važnije gradove i mjesta koji čine osnovicu “urbane – naseljske mreže” neke zemlje, kako bi se usmjerenim planskim aktivnostima ta mreža razvijala, dopunjavala ili mijenjala.

Mreža gradova ili urbani sustav je skup gradova (urbanih čvorišta) raspoređenih u prostoru, između kojih postoje uzajamne veze koje se očituju u cirkulaciji ljudi, roba i informacija. Mreža gradova se razvija i djeluje kao cjelina, a promjene jednog elementa uvjetuju promjene i “podešavanje-prilagodbu” cijelog sustava – jer sustav je skup elemenata u kojem je položaj svakog od tih elemenata bitno određen njegovom funkcijom u odnosu prema cjelini i drugim njegovim dijelovima. Takav sustav nastaje djelovanjem gospodarskih, socio-kulturnih, funkcionalnih i prostornih veza i odnosa između naselja razmještenih u prostoru, a ti čimbenici djeluju različitim intenzitetom.

Osnovni pokazatelji kojima se može opisati svaki urbani sustav ili mreža gradova su: broj stanovnika, funkcije mjesta-gradova, veličina gravitacijske zone, gustoća naseljenosti, poredak po položaju i prostorna funkcija mjesta. Postojanje nekih pravilnosti između navedenih pokazatelja potaknulo je formiranje modela gradskih ili urbanih mreža i s tim pojma sustava središnjih mjesta.

Poredak po važnosti gradova ili mjesta zapravo proizlazi iz neospornih činjenica: (1) da svako mjesto ne može

sadržavati sve funkcije; (2) da se za one funkcije koje su rjeđe potrebne povećavaju udaljenosti njihove dostupnosti; (3) da je prirodno i poželjno organiziranje funkcija u obliku piramide - tj. viši rang sadržava i sve funkcije nižih rangova; (4) postoji minimalna gospodarska granica mogućnosti funkcioniranja određenih djelatnosti i potražnje.

Gradovi su nositelji središnjih funkcija. Stoga se oko njih oblikuje polje funkcionalne gravitacije. U urbanom sustavu svaki grad ima svoju funkcionalnu masu i svoj zemljopisni položaj, a njegovo potencijalno funkcionalno značenje sastoji se od unutarnje mase i vanjske mase koja ovisi o razmjernom zemljopisnom položaju tog grada u odnosu na druge gradove. U određivanju poretka po važnosti središnjih mjesta te utvrđivanju interakcija između gradova, u geografskim i drugim istraživanjima često se rabe gravitacijski i potencijalni modeli koji se temelje na zakonu gravitacije. Gravitacijski model primjenjuje se za izračunavanje interakcija između dvaju naselja u prostoru, primjenjujući pokazatelje koji iskazuju jačinu i usmjerenost prostornih tijekova. Potencijalni model se rabi prilikom određivanja potencijalne interakcije svakog naselja sa svim ostalim naseljima određenog prostora. Osobito se rabi u istraživanju raznih društvenih pojava (migracije, trgovina, komunikacije), potencijala stanovništva i gospodarstvenih fondova prostora te za određivanje gravitacijskog područja većih i velikih gradova.

Središnjost grada ili mjesta određuje "višak" središnjih usluga preko potreba samog središnjeg mjesta. Valja naglasiti da to ipak nije promatranje grada-mjesta u njegovoj cjelovitosti, već samo u jednom njegovom prostornom obilježju - glavnoj "profesiji" mjesta. Glavno obilježje ili djelatnost grada je da bude središte regije. Središnje mjesto je to značajnije što njegove središnje funkcije rabi veći broj stanovnika i što mu gravitira više drugih naselja sa što šireg područja.

Središnjost mjesta jednaka je intenzitetu ili stupnju opsluživanja gravitirajućeg prostora, tj. relativnoj važnosti mjesta u odnosu na regiju kojoj pripada. Središnja važnost mjesta sastavljena je od dva bitna dijela: (1) dio važnosti (nodalne) koja proizlazi iz veličine aglomeracije (broja ljudi) i (2) dio važnosti (relativne) koja proizlazi iz središnjih funkcija. Nodalnost je ukupna važnost mjesta (npr. izražena brojem stanovnika), a središnjost je relativna važnost mjesta (pokazuje koja dobra i usluge nadilaze potrebe stanovnika mjesta i služe gravitacijskom području).

## Različite vrste istraživanja središnjih gradova i mjesta u Republici Hrvatskoj

Istraživanja obavljena posljednjih desetljeća (od 1970. do 1995.), utvrdila su i izdvojila (iz skupa od oko 7 000 samostalnih statističkih naselja) oko 600–800 razvojnih žarišta, razvrstanih u nekoliko tipova (od glavnog grada Zagreba do malih lokalnih inicijalnih razvojnih žarišta). Jednako tako, ova istraživanja su izdvojila i 100–200 gradova ili važnijih središnjih mjesta. U razmatranom vremenu zakonski status grada ili mjesta s gradskim obilježjima imalo je od 69 do 214 gradova-mjesta.

Postanak i razvoj mreže središnjih mjesta, njihovih gravitacijskih područja i poredak po važnosti gradova baziran na uslužnim funkcijama u direktnoj je ovisnosti o društveno-gospodarskim prilikama u zemljama u kojima se te mreže razvijaju. Stoga je razumljivo da je nemoguće stvarati modele središnjih mjesta koji bi općenito vrijedili posvuda u svijetu.

U proučavanju integriranih naseljskih sustava neke zemlje i utvrđivanju mreže središnjih mjesta nema jednoznačnog pristupa. Ovdje navodimo nekoliko primjera takvih istraživanja iz različitih vremena i prostora:

1. W. Christaller je 1933. u južnoj Njemačkoj utvrdio 10 (9) klasa središnjih mjesta po važnosti: (10) ostala mala mjesta; (1) oko 800 ljudi prosječno; (2) 1 200 ljudi prosječno; (3) 2 000; (4) 4 000; (5) 10 000; (6) 30 000; (7) 100 000; (8) 500 000 i (9) 1 000 000 ljudi.

2. A. E. Smailes je 1944. pri razvrstavanju mjesta Engleske i Walesa utvrdio 5 klasa: (1-a) major cities (London-radijus 25 km); (1-b) major cities (radijus 8 km); (2) cities; (3) minor cities or major towns; (4) towns i (5) sub-towns.

3. H. Carol je 1960. podijelio mjesta u 6 klasa, a svaku klasu u tri tipa (viši, prosječni i niži): (1) zaselak, seoce (hamlet); (2) selo (village); (3) gradić (town: 2 000–7 000 ljudi); (4) grad (city: 7 000–30 000); (5) metropolis i (6) megapolis (New York).

4. I. Vrišer je 1972. utvrdio, za prostor bivše Jugoslavije, da su četiri zaposlena u nekim tercijarnim djelatnostima (usluge) na 100 stanovnika mjesta nužni minimum koji neko malo središnje mjesto treba imati. Višak zaposlenih pokazuje značenje nekog središnjeg mjesta i njegov položaj u hijerarhiji.

5. A. Malić je 1978. prema središnjim funkcijama razvrstao mjesta središnje Hrvatske u 5 redova: (1 red) oko 335 mjesta: gravitacijsko područje sa 6 000–9 000 ljudi i površinom od 60–80 km<sup>2</sup>; (2 red) 100 mjesta: 15 000–30 000

ljudi, 150–270 km<sup>2</sup>; (3 red) 35 mjesta: 40 000–130 000, 400–1 200 km<sup>2</sup>; (4 red) 5 mjesta: 300 000–700 000, 2 400–6 500 km<sup>2</sup>; (5 red) 1 mjesto: Zagreb.

6. O. Grgurević je 1990. za prostor Republike Hrvatske utvrdio 602 središnja mjesta, prema načelu da središnje mjesto mora imati barem pet osnovnih funkcija (sjedište općine ili mjesnog ureda, osnovnu školu, zdravstvenu stanicu, trgovinu i poštu). Od 602 središnja mjesta, 236 mjesta je imalo svih pet nužnih funkcija, a 366 mjesta imalo je četiri ili manje središnjih funkcija.

Poredak po važnosti gradova i mjesta (hijerarhija klasa) je općeprihvaćen način prikazivanja sustava središnjih mjesta (temeljen na znanstvenim istraživanjima) i za to postoji dosta dokaza. Ipak, istodobno sve više nailazimo i na sumnju opravdanosti (za to također ima dokaza) postavljanja hijerarhijskog sustava klasa središnjih naselja. Naime, neke istraživačke studije nisu mogle naći potvrdu postojanja skupova, već ukazuju na kontinuiranu urbanu ljestvicu u nekoj zemlji. Nadalje je otkriveno da je značenje i važnost gradova i ostalih urbanih središta u stalnom rastu ili opadanju u cjelovitoj urbanoj mreži.

Zaključno bismo mogli kazati da je svaki sustav središnjih mjesta (i mreža gradova) uspostavljen tek za određeno kraće razdoblje i da je taj sustav ipak često rezultat istraživačke arbitrarne odluke i ocjene.

## Neki značajniji modeli sustava gradova u Hrvatskoj

### *Model (iz 1976.) Centralna naselja i gradovi Hrvatske*

I. Crkvenčić je 1976., na temelju Popisa stanovništva iz 1971., izdvojio iz 6 666 samostalnih statističkih naselja 498 središnjih mjesta (od toga 103 grada) i utvrdio njihova sljedeća obilježja: središnje naselje – središte Hrvatske grad Zagreb s više od 500 000 stanovnika; središnja naselja 1. reda (Split, Rijeku i Osijek) s više od 100 000 stanovnika prosječno; središnja naselja 2. reda su oko 45 puta veća od prosječnog hrvatskog – oko 35 000 stanovnika i s oko 275 000–425 000 stanovnika u gravitacijskom području; središnja naselja 3. reda su oko 15 puta veća od prosječnog hrvatskog – oko 10 000 stanovnika i s oko 87 000–213 000 stanovnika u gravitacijskom području; središnja naselja 4. reda su oko 5 puta veća od prosječnog hrvatskog – oko 3 000–3 500 stanovnika i s oko 38 000–95 000 stanovnika u gravitacijskom području; središnja naselja 5. reda su oko dva puta veća od prosječnog hrvatskog (663) ili oko 1 200 stanovnika i s oko 8 000–13 000 stanovnika u gravitacijskom području.

TABLICA 2  
Model iz 1976.

Klasa-red-rang	Broj gradova	Ukupno stanovnika 1991. g.
1. Državno središte	1	717 514
2. Makroregionalna središta	3	478 950
3. Regionalna središta	9	460 036
4. Mikroregionalna središta	27	440 886
5. Područna središta	79	534 063

### *Model (iz 1988.) Prostorni plan SR Hrvatske*

Sustav središnjih naselja u Prostornom planu SR Hrvatske (usvojen u Saboru RH 1988.) temeljen je na podacima Popisa stanovništva iz 1981.

1. Središte Hrvatske – Zagreb (Dugo Selo, Samobor, Sesvete, Velika Gorica i Zaprešić): broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 5 000 000; broj stanovnika središnjeg mjesta više od 1 000 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 300 000; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja više od 1:5; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 300–400.

2. Središte makroregije: Split (Trogir i Omiš), Rijeka (Opatija i Crikvenica) i Osijek: broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 600 000; broj stanovnika središnjeg mjesta 100 000–200 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 50 000; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja 1:4–1:5; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 100–200.

3. Regionalno središte: Bjelovar, Varaždin, Karlovac (i Duga Resa), Sisak (i Petrinja), Vinkovci, Vukovar (i Borovo), Slavonski Brod, Pula, Gospić (i Lički Osik), Zadar, Šibenik i Dubrovnik: broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 100 000; broj stanovnika središnjeg mjesta 30 000–80 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 20 000; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja 1:3–1:4; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 50–80.

4. Manje regionalno središte (24 grada): broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 40 000; broj stanovnika središnjeg mjesta 10 000–30 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 5 000; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja 1:2–1:4; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 20–50.

5. Ostala središta općina (63 grada): broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 10 000; broj stanovnika središnjeg mjesta 3 000–10 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 1 000; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja 1:2–1:3; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 10–20.

6. Područno-lokalno središte: broj stanovnika gravitacijskog i utjecajnog područja više od 2 000; broj stanovnika središnjeg mjesta 500–3 000; broj zaposlenih radnika u središnjem mjestu više od 200; odnos broja stanovnika središnjeg mjesta te utjecajnog i gravitacijskog područja 1:2–1:3; radijus utjecaja središnjeg mjesta u km – orijentacijski 5–10.

Klasa-red-rang	Broj gradova	Ukupno stanovnika 1991. g.
1. Državno središte (+ 5 bližih gradova)	1	838 097
2. Makroregionalna središta (+ 4 bliža grada)	3	519 653
3. Regionalna središta (+4 bliža grada)	12	611 952
4. Mikroregionalna središta (+6 bližih gradova)	18	302 672
5. Važnija lokalna i lokalna središta	63	339 704

TABLICA 3  
 Model iz 1988.

*Model (iz 1997.) Strategija prostornog uređenja  
 Republike Hrvatske*

Važnija razvojna središta i gradovi i naselja s gradskim obilježjima u Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske (usvojena u Saboru RH 1997.) temeljeni su na podacima Popisa stanovništva iz 1991.

(1) Državno središte – metropola: 1. Zagreb – metropolitansko područje (Sesvete, Dugo Selo, Velika Gorica, Samobor, Zaprešić).

(2) Makroregionalno središte – 3 velika grada: 1. Split (Trogir, Kaštela, Solin, Podstrana, Omiš i Supetar); 2. Rijeka (Opatija, Matulji, Kastav, Čavle, Bakar i Kraljevica); 3. Osijek (Višnjevac, Josipovac, Čepin, Darda, Bilje i Tenja).

(3) Veće regionalno središte – 10 većih gradova: 1. Bjelovar, 2. Varaždin, 3. Dubrovnik, 4. Karlovac, 5. Pula, 6. Slavonski Brod, 7. Sisak, 8. Šibenik, 9. Vukovar i 10. Zadar,

(4) Regionalno središte – 17 srednjih gradova



- (5) Manje regionalno središte - 48 manja grada i 55  
 mjesta s gradskim obilježjima  
 (6) Veća lokalna središta  
 (7) Lokalna središta (ostala općinska sjedišta)  
 (8) Ostala naselja

TABLICA 4  
 Model iz 1977.

Klasa-red-rang	Broj gradova	Ukupno stanovnika 1991. g.
1. Državno središte (+4 bliža veća središta)	1	991 000
2. Makroregionalna središta (+7 bližih većih središta)	3	656 000
3. Veća regionalna središta	10	600 000
4. Regionalna središta	7	200 000
5. Manja regionalna središta	48	437 000

Polazni pristup prije ocjenjivanja i izdvajanja naselja u gradove, u Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. bio je uklanjanje naslijeđenih prostornih statističkih nelogičnosti i objektiviziranje podataka o važnijim naseljima. Primjerice: naselja Opatija i Ogulin imala su prema Popisu iz 1991. oko 10 000 stanovnika - s tim da je statističko područje Opatije 7 km<sup>2</sup>, a Ogulina 50 km<sup>2</sup>. Znači, statistika ujednačuje "neusporediva" naselja. Međutim, ako se promatra jednako veliko naseljeno područje oko središta ovih gradova (u polumjeru od 4 km), grad Opatija ima oko 20 000 stanovnika, a grad Ogulin oko 12 000. Iz navedenih razloga, a radi optimiranja pokazatelja, u Strategiji su analizirana slično velika područja oko slično velikih gradova i drugih naselja, bez obzira na važne statističke podjele prostora tih naselja.

Dakle, u prvom koraku, analizirani su prostori oko izabranog broja važnijih gradova i mjesta-naselja koja predstavljaju žarišta razvitka svojih gravitacijskih okolica. Podaci svih okolnih naselja uključeni su u podatke najvećeg naselja u kružnom području istraživanja. Kružna područja oko većih gradova i naselja određena su polumjerima razmjerno statističkom broju stanovnika glavnog mjesta-naselja. Ispravnije i točnije bilo bi ove udaljenosti mjeriti cestovnim prometnicama (jer bi se izbjegle reljefne i druge stvarne prirodne zapreke), ali su zbog brze računalne obrade odabrana kružna područja-krugovi. Na taj način dobiveno je oko 270 kružnih područja oko gradova i većih naselja.

U sljedećoj fazi obrade statističkih podataka za kružna područja, prostorno-planerskim pokazateljima i krite-



rijima (nužnim i dostatnim) utvrđeno je koje naselje s kružnim područjem može-treba imati status grada, a koje status gradića (mjesto s gradskim obilježjima). Osnovni pokazatelji za izdvajanje i razvrstavanje u gradove su bili: broj stalnih stanovnika naselja; broj povremenih stanovnika u naselju; broj radnih mjesta u naselju; broj kućanstava u naselju; udjel poljodjelskog stanovništva; udjel radnika u mjestu stanovanja; udjel kućanstava bez poljodjelskog stanovništva; udjel dnevnih migranata i sl. Iz skupa od 270 kružnih područja (većih naselja) izdvojeno je oko 150-170 gradova i gradića (mjesto s gradskim obilježjima), a od toga nedvojbeno oko 100-120 “pravih” gradova.

## **PRIJEDLOG SISTEMATIZACIJE-ODREĐENJA SREDNJIH HRVATSKIH GRADOVA**

---

### **Polazišta za određenje skupova “gradovi” i “srednji gradovi”**

U prijašnjim poglavljima studije navedeno je kako u suvremenim državama svijeta ili Europe postoji zbunjujuća definicija gradova i urbanih prostora, tj. ne postoje međunarodno priznati kriteriji za izdvajanje nekog naselja-mjesto u rang ili status grada. U Republici Hrvatskoj je status grada ili mjesto s gradskim obilježjima, u posljednjih četrdesetak godina prema različitim kriterijima, imalo od 69-204 naselja. Godine 1997. zakonski status grada imaju 122 naselja u Hrvatskoj (bez javnosti poznatih kriterija izdvajanja), sa stalnim težnjama brojnih lokalnih zajednica da se taj broj ponovno proširi do 150 ili čak 200 gradova.

Iz spomenutog je uočljivo da nije posve jasno iz kojeg skupa gradova, sadašnjeg od 122 grada, ili nekog očekivanog prema težnjama, ili nekog utemeljenog na znanstvenostručnim kriterijima (koje bi trebalo Zakonom prihvatiti), valja predložiti podskup “srednjih hrvatskih gradova”. Za izračunavanje ili određenje “srednjeg” postoji više načina matematičkog izračunavanja - ali za sve je nuždan polazni uvjet, precizno određen ukupni skup, broj ili veličina.

U ovom radu, jednom od prvih prijedloga određenja “srednjih gradova”, pošlo se od sljedećih stajališta.

- Kulturno-povijesnom i gospodarskom uvjetovanošću u svijesti (i podsvijesti) građana Republike Hrvatske postoji spoznaja da je “Hrvatska zemlja gradova”. Doduše malenih, ali vremenski dugovječnih, nastalih u različitim državnim i civilizacijskim sustavima koji su se na ovim prostorima razvijali.

- Hrvatska je zemlja relativno rijetke naseljenosti i s malobrojnim stanovništvom kojemu je svako veće središnje mjesto važno i predstavlja “uzor” gradskog stila živ-

ljenja – jedan od uobičajenih UN kriterija 10 000 ili 20 000 stanovnika za naše uvjete je neprimjeren.

– U Hrvatskoj sva značajnija mjesta koja imaju očuvan višestoljetan vrijedan graditeljski fond, osobito s objektima javne ili duhovne funkcije, “otjelovljuju” pojam grada – čak i onda ako danas ne raspolažu s nužnim suvremenim središnjim funkcijama i brojnim stanovništvom koje bi ih stvarno činile gradom.

U skupu od 736 središnjih mjesta i razvojnih žarišta (Popis 1991. – Strategija prostornog uređenja RH, 1997. – kružna područja oko većih naselja) živjelo je 3 870 000 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 5 300 stanovnika.

U skupu od 267 gradova i naselja s gradskim obilježjima (Popis 1991. – Strategija prostornog uređenja RH, 1997. – prostori od 21 km<sup>2</sup> oko većih mjesta) živjelo je 2 840 000 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 10 600 stanovnika.

U skupu od 204 grada i naselja s gradskim obilježjima (iz osamdesetih godina) živjelo je 2 337 500 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 11 500 stanovnika.

U skupu od 217 gradova i naselja s gradskim obilježjima (Popis 1991. – Strategija prostornog uređenja RH, 1997. – kružna područja oko većih naselja) živjelo je 3 040 000 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 14 000 stanovnika.

TABLICA 5  
 Kriteriji za skup  
 “Srednji gradovi”

Rang naselja	Broj naselja u nekom tipu-rangu središnjeg mjesta	Radijus u km (u zagradi) Broj stanovnika središnjeg mjesta	Broj stanovnika u gravitacijskom području	Površina gravitacijskog područja u km <sup>2</sup>
I.	1 (Zagreb)	(108) 500 000	3 500 000	33 000
II.	2	(62) 100 000	1 000 000	10 800
III.	6	(36) 30 000	350 000	3 600
IV.	18	(21) 10 000	100 000	1 200
V.	54	(12) 4 000	35 000	400
VI.	162	(7) 2 000	11 000	133
VII.	486	(4) 1 000	3 500	44

U skupu od 164 grada i naselja s gradskim obilježjima (1991. – Strategija prostornog uređenja RH) živjelo je 2 900 000 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 17 700 stanovnika.

U skupu od 122 grada (1991. – Zakon iz 1997.) živjelo je 2 717 000 stanovnika, a prosječna veličina tih mjesta bila je 22 300 stanovnika.

Vodeći računa o svemu spomenutom (osobito o određivanju sustava središnjih naselja u drugim zemljama i u nas), u ovoj studiji polazi se od vjerojatnog ili optimalnog temeljnog skupa od oko 160 gradova u Republici Hrvatskoj (oko 2000.) i prema tom skupu je izrađen prijedlog podskupa “srednjih hrvatskih gradova”.

Primjenom teorije tržišnog načela (A. Christallera) i njezinih kriterija, na prostoru Hrvatske dobije se ukupno oko 730 središnjih mjesta. Sedamdeset osam gradova iz III., IV. i V. ranga (skupa) mogli bismo, polazno i teorijski, držati srednjim gradovima u hrvatskim okolnostima.

### Prijedlog određenja srednjih gradova

Za odabir srednjih hrvatskih gradova izabrana su tri temeljna kriterija koji najcjelovitije iskazuju (od dostupnih statističkih podataka) obilježje srednjeg grada: (1) broj stalnih stanovnika grada, (2) uz stalne stanovnike i broj ekvivalentnih stanovnika – za turistička središta i (3) uz stalne stanovnike i broj svih zaposlenih radnika u gradu – za radna središta.

1. kriterij: naselje-mjesto s više od 10 000 stalnih stanovnika (Popis 1991.).

Obrazloženje: slično kriteriju UN. To što neko mjesto (kao npr. Čepin) ima toliko ljudi a nema i primjerene osnovne funkcije grada samo ukazuje na to gdje je nužna brza intervencija države da se ta situacija sanira. U Hrvatskoj ne bi smjela postojati sela ili spavaonice s 10 000 stanovnika.

2. kriterij: naselje-mjesto s više od 7 000 stalnih stanovnika, kada ima i više od 20 000 ekvivalentnih stanovnika.

Obrazloženje: ekvivalentan broj stanovnika naselja (stalni i povremeni stanovnici) dobije se kad se stalnim stanovnicima mjesta pribroje povremeni stanovnici (izračun: broj turističkih noćenja u godini podijeljen sa 120 dana + broj vikend stanova pomnožen s 2). Dobiven broj povremenih stanovnika pokazuje za koliko ljudi se teorijski (cijele godine) povećao broj stalnih stanovnika. Zbog povremenih stanovnika turistička mjesta imaju mnoge središnje funkcije i javne sadržaje (koji su osnovno obilježje

grada) dimenzionirane za potrebe “ekvivalentnog” stanovništva.

3. kriterij: naselje-mjesto s više od 7 000 stalnih stanovnika, kada ima i više od 5 000 zaposlenih u mjestu.

Obrazloženje: proučavanjem gospodarskih djelatnosti u gradovima i njihova utjecaja na središnjost grada utvrđeno je da industrija koncentrira radnu snagu, ali i potiče razvoj uslužnih djelatnosti. Istodobno razvoj uslužnih djelatnosti i jačanje tržišta ponovno utječe na razvoj novih industrija i usluga. Posrijedi je proces kružne, kumulativne kauzalnosti. Gradovi s većom funkcijom rada imaju i izraženija gravitacijska područja zaposlenih. U pravilu, danas, manji gradovi imaju veći udio dnevnih migranata nego veći gradovi.

## ZAKLJUČAK

---

Temeljem tri sintezna kriterija, izdvojeno je iz skupa naselja-mjesta koja imaju obilježja gradova podskup od 54 srednja grada. Ovi srednji gradovi razvrstani su, nadalje, u tri karakteristične skupine, radno nazvane: (1) “veći” srednji gradovi, (2) “srednji” srednji gradovi i (3) “manji” srednji gradovi.

**TABLICA 6**

Srednji gradovi –  
kriteriji za izdvajanje

1. kriterij: mjesto s više od 10 000 stanovnika (popis 1991.), ljudi u kružnom području  
 2. kriterij: mjesto s više od 20 000 ekvivalentnih ljudi u kružnom području i više od 7 000 stalnih stanovnika  
 3. kriterij: mjesto s više od 7 000 stalnih stanovnika i 5 000 radnih mjesta (središta rada)

	Broj stanovnika (u 000)			Zakon gradovi (1) i općine (2) 1997.	Popisano 1991. kružno područje (1. kriterij)	Ekvivalentni stanovnici – stalni i turisti (2. kriterij)	Radna mjesta – središta rada (3. kriterij)	Broj naselja u kružnom području	Radius u m od središta mjesta				
<b>UKUPNO HRVATSKA</b>	35	25	20	15	10	7	5	538	4784265	4937211	1423508	6694	
Radijusi u km	1114	991	903	846				1	755763	730935	335128	14	10000
<b>VELIKI GRADOVI</b>													
SPLIT	314	289	257	251	224	196		1	195558	191780	77818	3	7000
RJJEKA	249	238	229	196	180	170		1	167964	165012	75390	1	7000
OŠIJEK	238	191	170	153	116	107		1	115428	110821	55066	6	7000
<b>“VEĆI” SREDNJI GRADOVI</b>													
ZADAR			109	92	83	79		1	76343	77257	29511	1	4500
PULA			78	77	64	62		1	62378	76821	29811	1	4500
KARLOVAC			103	85	73	62		1	61314	58752	27100	4	4500
SLAVONSKI BROD			81	70	65	58		1	57229	54302	21222	2	4500
VUKOVAR – Borovo			85	60	52	45		1	51081	49548	22703	2	4500
SISAK			94	84	60	53		1	49938	48525	26641	7	4500
DUBROVNIK			55	51	50	50		1	49728	72597	19824	1	4500
VARAŽDIN			157	96	65	50		1	45597	44853	31790	5	4500
ŠIBENIK			65	52	47	44		1	42243	45772	20996	2	4500
VINKOVCI			93	64	48	40		1	38580	37322	18026	2	4500
VELIKA GORICA			Zagreb	62	52	44		1	37444	35478	6748	9	4500
ČAKOVEC – Nedelišće			Varaždin	67	44	37		1	36261	34825	18935	12	4500
BJELOVAR			66	52	41	38		1	33534	32163	14603	7	4500
<b>“SREDNJI” SREDNJI GRADOVI</b>													
KOPRIVNICA			43	36	29			1	26469	25263	17177	3	3500

TABLJICA 6 (nastavak)

	Broj stanovnika (u 000)	Zakon gradovi (1) i općine (2) 1997.	Popisano 1991. kružno područje (1. kriterij)	Ekvivalentni stanovnici - stalni i turisti (2. kriterij)	Radna mjesta - središta rada (3. kriterij)	Broj naselja u kružnom području	Radius u m od središta mjesta
POŽEGA	38	25	23975	22408	11637	7	3500
ĐAKOVO	37	23	20317	18344	7531	1	3500
PETRINJA	Sisak	21	19807	19308	8160	5	3500
SINJ	39	22	19721	18790	6754	5	3500
SAMOBOR	Zaprešić	30	18341	17405	5716	11	3500
VIROVITICA	35	23	18189	17263	9585	4	3500
VALPOVO-Belišće	30	20	17989	16924	8185	3	3500
ZAPREŠIĆ	Samobor	27	17243	16233	4213	3	3500
KUTINA	25	19	15909	15433	9213	2	3500
NOVA GRADIŠKA	33	23	15728	14772	7469	3	3500
KNIN	25	20	15687	15626	9375	6	3500
KAŠTEL STARI	Split	23	15611	16143	1026	4	3000
SOLIN	Split	Split	15410	14816	3805	4	3500
<b>“MANJI” SREDNJI GRADOVI</b>							
PAKRAC - Lipik	19	17	14098	14015	6572	7	3500
DARUVAR	19	15	13786	13470	5530	7	3500
KAŠTEL SUĆURAC	Split	Split	13557	12979	3151	3	3500
BELI MANASTIR	18	13	13108	12736	5711	4	3500
KRIŽEVCI	20	15	13005	12469	5491	9	3500
ROVINJ	14	13	12910	31491	6245	1	3500
METKOVIĆ	15	14	12108	11360	3997	2	3500
SLATINA	16	14	12056	11648	5291	2	3500
TROGIR	17	15	11997	11776	5214	4	3500
MAKARSKA	14	14	11958	18672	4459	2	3500
ŽUPANJA	19	14	11947	10741	4359	1	3500
OPATIJA	31	25	11942	24094	5722	5	3500
DUGA RESA	Karlovac	15	11439	10794	3466	14	3500
LABIN	19	17	11350	11152	3696	9	3500

TABLICA 6 (nastavak)

	Broj stanovnika (u 000)	Zakon gradovi (1) i općine (2) 1997.	Popisano 1991. kružno područje (1. kriterij)	Ekvivalentni stanovnici – stalni i turisti (2. kriterij)	Radna mjestila – središta rada (3. kriterij)	Broj naselja u m od kružnom području	Radius u m od središta mjestila
OGULIN	16	13	1	11337	5223	3	3500
NAŠICE	23	15	1	11178	10536	4	3500
NOVSKA	13	11	1	10678	9946	4	3500
ČEPIN	26	11	2	10525	9787	3	3500
POREČ	13	11	1	9907	50236	9	3500
UMAG	12	10	1	9101	26443	5	3500
CRIKVENICA	14	11	1	9576	23024	11	3500
MALI LOŠINJ	8	8	1	7560	19634	2	3000
IVANEC	21	12	1	9667	9349	13	3500
GOSPIĆ	13	10	1	9856	9269	3	3500
IVANIĆ-GRAD	16	13	1	8771	8771	6	3500
KRAPINA	27	18	1	8952	8728	16	3500
LUDBREG	17	12	1	7301	7077	8	3500
<b>VEĆI MALI GRADOVI (DIO):</b>							
<b>PRIČUVNI PRIJELAZNI SKUP</b>							
DUGO SELO	18	11	1	9306	8738	7	3500
NOVI MAROF	17	13	1	8530	8022	11	3500
IMOTSKI	21	16	1	8164	7474	4	3500
VRBOVEC	13	10	1	7952	7637	13	3500
GLINA	13	10	1	7711	7516	4	3500
OMIŠ	16	9	1	7188	8020	5	3000
JASTREBARSKO	15	9	1	7143	6608	7	3000
VODICE	8	7	1	7029	10866	4	3000
DONJI MIHOLJAC	9	7	1	6935	6858	1	3000
ZABOK	31	13	1	6907	6715	11	3000
PLOČE	9	8	1	6846	6767	3	3000
ĐURĐEVAC	15	9	1	6845	6831	1	3000
ILOK	7	7	1	6775	6477	1	3000

Ratimir Zimmermann  
**Prijedlog određenja srednjih gradova u Hrvatskoj**

SLIKA 2  
 Srednji hrvatski gradovi





## Osnovni pokazatelji o izdvojenim srednjim gradovima

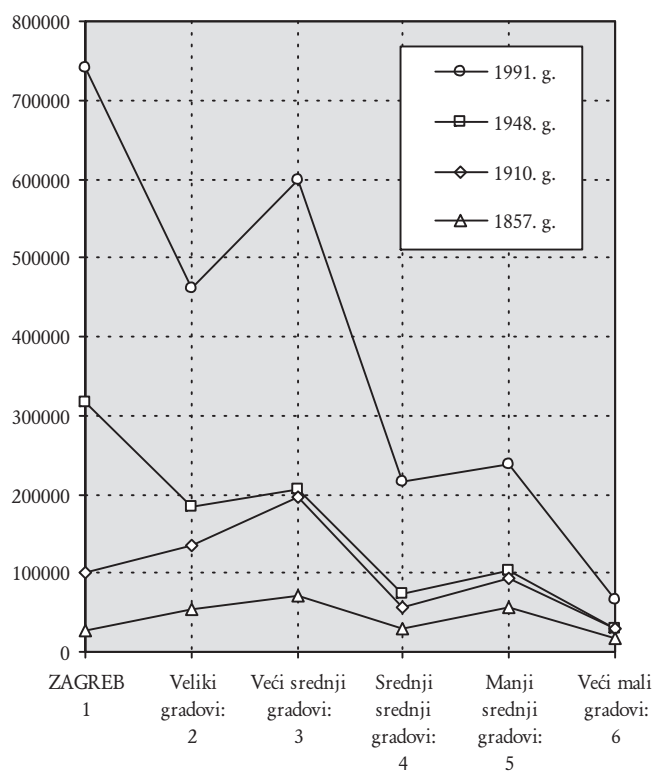
Promjena broja ljudi u gradovima 1857., 1910., 1948.

	1991.	1948.	1910.	1857.
ZAGREB	742107	315486	100684	27518
Veliki gradovi	462113	182852	134806	54294
Veći srednji gradovi	598283	206411	197027	71721
Srednji srednji gradovi	216820	73327	56024	28480
Manji srednji gradovi	237608	103659	93081	55368
Veći mali gradovi	67003	29517	28801	17828

Napomena: Prema Popisu 1991. – Ostali Popisi uporedivi

TABLICA 7

Stanovništva gradova (prema popisima 1857., 1910., 1948., 1991. godine)



SLIKA 3

Stanovništva gradova (prema popisima 1857., 1910., 1948., 1991. godine)

**TABLICA 8**  
 Promjena broja ljudi u  
 srednjim gradovima 1857.,  
 1910., 1948., 1991.

Srednji gradovi	1991.	1948.	1910.	1857.
ZADAR	76343	13954	18077	8331
PULA	62378	21065	59610	3628
KARLOVAC	59999	26690	16667	9968
SLAVONSKI BROD	55683	18605	11740	3218
VUKOVAR - Borovo	51081	21382	12288	8844
SISAK	45792	14140	9597	3095
DUBROVNIK	49728	16735	12683	7738
VARAŽDIN	41846	17314	13844	9699
ŠIBENIK	41012	15353	13659	6611
VINKOVCI	35347	17219	10455	3632
VELIKA GORICA	31614	4050	3228	1492
ČAKOVEC - Nedelišće	20534	7037	5913	2678
BJELOVAR	26926	12867	9266	2787
KOPRIVNICA	24238	8663	8018	3224
POŽEGA	21046	8554	5899	2227
ĐAKOVO	20317	8890	6151	2360
PETRINJA	18706	5221	5486	3222
SINJ	11378	2585	2708	1563
SAMOBOR	14170	3767	2790	3186
VIROVITICA	16167	9951	7717	4093
VALPOVO - Belišće	15824	7020	5694	2753
ZAPREŠIĆ	15678	2294	1450	791
KUTINA	14992	4631	3000	1312
NOVA GRADIŠKA	14044	6340	4275	1852
KNIN	12331	2763	1244	1039
KAŠTEL STARI	5354	1526	1132	761
SOLIN	12575	1122	460	97
PAKRAC -Lipik+B70	11922	4965	4442	1304
DARUVAR	9748	5093	2644	616
KAŠTEL SUĆURAC	5825	2831	1581	896
BELI MANASTIR	10146	3191	2447	1393
KRIŽEVCI	11236	4933	4879	2144
ROVINJ	12910	7863	12323	9401
METKOVIĆ	12026	3043	1804	999
SLATINA	11416	4891	3614	1321
TROGIR	10266	4403	3514	3201
MAKARSKA	11743	2194	1963	1564
ŽUPANJA	11947	4695	3338	2211
OPATIJA	9073	6975	6552	1564
DUGA RESA	7513	3337	1417	256
LABIN	9036	3645	1665	1641
OGULIN	10857	7117	5839	3766
NAŠICE	8235	3005	2439	1128
NOVSKA	8053	2972	1951	1037
ČEPIN	8745	5239	4422	2965
POREČ	7585	2558	4288	2242
UMAG	7718	1887	1769	1844
CRIKVENICA	5763	2985	2683	1226
MALI LOŠINJ	6566	2908	5524	5626
IVANEC	5342	3312	2874	1476
GOSPIĆ	9025	4204	3275	1658
IVANIĆ-GRAD	7104	2386	2640	1739
KRAPINA	4481	1447	1470	1175
LUDBREG	3327	1580	1724	975

Napomena: Prema Popisu 1991. god. - Ostali Popisi uporedivi

Ime statističkog naselja	Stanovnika u kružnom području 1991.	Stanovnika u kružnom području 1981.	Stanovnika središnjeg mjesta 1991.	Stanovnika središnjeg mjesta 1981.
ZADAR	76343	63364	76343	63364
PULA	62378	56153	62378	56153
KARLOVAC	61314	56339	59999	55031
SLAVONSKI BROD	57229	49153	55683	47583
VUKOVAR - Borovo	51081	47790	51081	47790
SISAK	49938	47726	45792	43494
DUBROVNIK	49728	43990	49728	43990
VARAŽDIN	45597	42779	41846	39545
ŠIBENIK	42243	38215	41012	36952
VELIKA GORICA	38669	30438	31614	24834
VINKOVCI	35347	33004	35347	33004
BJELOVAR	33534	30754	26926	25203
ČAKOVEC - Nedelišće	31520	28915	20534	18698
KOPRIVNICA	26469	22693	24238	20812
POŽEGA	23975	22597	21046	19867
ĐAKOVO	20317	18105	20317	18105
PETRINJA	19807	16900	18706	15778
SINJ	19721	17248	11378	9411
SAMOBOR	18341	16224	14170	12404
VIROVITICA	18189	16260	16167	14390
VALPOVO - Belišće	17989	16423	15824	14391
ZAPREŠIĆ	17243	9652	15678	8201
KUTINA	15909	14138	14992	13209
NOVA GRADIŠKA	15728	15045	14044	13293
KNIN	15687	14047	12331	10933
KAŠTEL STARI	15611	12495	5354	4164
SOLIN	15410	13980	12575	11680
PAKRAC (bez Lipika)	9880	9039	8197	7361
DARUVAR	13786	13068	9748	9161
KAŠTEL SUĆURAC	13557	11833	5825	5516
BELI MANASTIR	13108	11886	10146	9018
KRIŽEVCI	13005	11894	11236	9900
ROVINJ	12910	11271	12910	11271
METKOVIĆ	12108	9881	12026	9801
SLATINA	12056	10570	11416	9923
TROGIR	10357	8724	10266	8588
MAKARSKA	11958	9556	11743	9342
ŽUPANJA	11947	10263	11947	10263
OPATIJA	11942	12132	9073	9536
DUGA RESA	11439	10369	7513	6747
LABIN	11520	10662	9036	8530
OGULIN	11337	10638	10857	10174
NAŠICE	11178	9395	8235	6817
NOVSKA	10678	9359	8053	6877
ČEPIN	10525	8776	8745	7876
POREČ	9907	7697	7585	6418
UMAG	9101	7162	4838	3805
CRIKVENICA	7560	8565	5763	5360
MALI LOŠINJ	9667	6150	6566	5244
IVANEC	9856	9031	5342	4718
GOSPIĆ	8771	9521	9025	8725
IVANIĆ-GRAD	8952	7707	7104	5642
KRAPINA	7301	8466	4481	3998
LUDBREG	9576	6870	3327	3023

TABLICA 9

Promjena broja ljudi 1981–1991. u gradovima i pripadajućim im prigradskim mjestima u kružnim područjima

TABLICA 10  
 Index promjene broja ljudi u  
 srednjim gradovima  
 1981–1991.

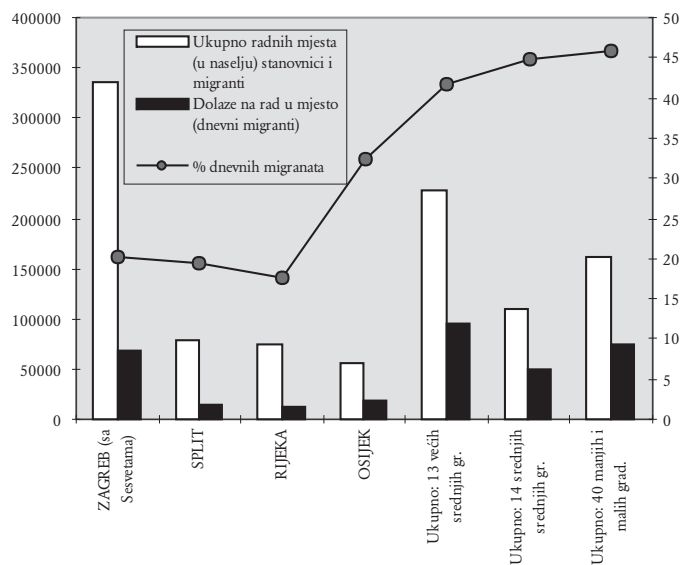
Ime statističkog naselja	Stanovnika u kružnom području 1991.	Stanovništvo kružnog područja 1991/1981.	Stanovništvo središnjeg mjesto 1991/1981.	Stanovnika središnjeg mjesto 1991.
ZADAR	76343	1,20	1,20	76343
PULA	62378	1,11	1,11	62378
KARLOVAC	61314	1,09	1,09	59999
SLAVONSKI BROD	57229	1,16	1,17	55683
VUKOVAR - Borovo	51081	1,07	1,07	51081
SISAK	49938	1,05	1,05	45792
DUBROVNIK	49728	1,13	1,13	49728
VARAŽDIN	45597	1,07	1,06	41846
ŠIBENIK	42243	1,11	1,11	41012
VELIKA GORICA	38669	1,27	1,27	31614
VINKOVCI	35347	1,07	1,07	35347
BJELOVAR	33534	1,09	1,07	26926
ČAKOVEC - Nedelišće	31520	1,09	1,10	20534
KOPRIVNICA	26469	1,17	1,16	24238
POŽEGA	23975	1,06	1,06	21046
ĐAKOVO	20317	1,12	1,12	20317
PETRINJA	19807	1,17	1,19	18706
SINJ	19721	1,14	1,21	11378
SAMOBOR	18341	1,13	1,14	14170
VIROVITICA	18189	1,12	1,12	16167
VALPOVO - Belišće	17989	1,10	1,10	15824
ZAPREŠIĆ	17243	1,79	1,91	15678
KUTINA	15909	1,13	1,13	14992
NOVA GRADIŠKA	15728	1,05	1,06	14044
KNIN	15687	1,12	1,13	12331
KAŠTEL STARI	15611	1,25	1,29	5354
SOLIN	15410	1,10	1,08	12575
PAKRAC (bez Lipika)	9880	1,09	1,11	8197
DARUVAR	13786	1,05	1,06	9748
KAŠTEL SUĆURAC	13557	1,15	1,06	5825
BELI MANASTIR	13108	1,10	1,13	10146
KRIŽEVCI	13005	1,09	1,13	11236
ROVINJ	12910	1,15	1,15	12910
METKOVIĆ	12108	1,23	1,23	12026
SLATINA	12056	1,14	1,15	11416
TROGIR	10357	1,19	1,20	10266
MAKARSKA	11958	1,25	1,26	11743
ŽUPANJA	11947	1,16	1,16	11947
OPATIJA	11942	0,98	0,95	9073
DUGA RESA	11439	1,10	1,11	7513
LABIN	11520	1,08	1,06	9036
OGULIN	11337	1,07	1,07	10857
NAŠICE	11178	1,19	1,21	8235
NOVSKA	10678	1,14	1,17	8053
ČEPIN	10525	1,20	1,11	8745
POREČ	9907	1,29	1,18	7585
UMAG	9101	1,27	1,27	4838
CRIKVENICA	9576	1,12	1,08	5763
MALI LOŠINJ	7560	1,23	1,25	6566
IVANEC	9667	1,07	1,13	5342
GOSPIĆ	9856	1,04	1,03	9025
IVANIĆ-GRAD	8771	1,14	1,26	7104
KRAPINA	8952	1,06	1,12	4481
LUDBREG	7301	1,06	1,10	3327

Gradovi	Ukupno radnih mjesta (u naselju) stanovnici i migranti	Dolaze na rad u mjesto (dnevni migranti)	% dnevnih migranata
ZAGREB (sa Sesvetama)	335128	67531	20,2
SPLIT	77818	15119	19,4
RIJEKA	75390	13281	17,6
OSIJEK	55066	17869	32,4
Ukupno: 13 većih srednjih gr.	228217	94876	41,6
Ukupno: 14 srednjih srednjih gr.	109846	49344	44,9
Ukupno: 40 manjih i malih grad.	160760	73733	45,9
Ukupno: 71 najveći grad u RH	1042225	331753	31,8

Ratimir Zimmermann  
**Prijedlog određenja srednjih gradova u Hrvatskoj**

TABLICA 11

Radna mjesta i dnevni migranti u srednjim gradovima 1991. godine



SLIKA 4

Radna mjesta i dnevni migranti u srednjim gradovima 1991.

TABLICA 12

Funkcionalna usmjerenost srednjih gradova 1991. godine

Naziv grada	Ukupno stanovnika – Popis 1991.	Ukupno zaposlenih 1991. u gradu	% dnevnih migranata	Usmjerenost na pojedine djelatnosti (prema broju SD) SD = Standardna devijacija je prosječno odstupanje vrijednosti numeričke varijable od njezine aritmetičke sredine
Zagreb	706.770	330.449	20	financije, poslovanje (1,2), obrazovanje, kultura (2,1)
(Sesvete)	35.337	4.679	29	obrt, usluge (1,3)
Split	189.388	77.818	19	bez usmjerenosti
Rijeka	167.964	75.390	18	promet i veze (1,6), financije, poslovanje (1,6)
Osijek	104.761	55.060	32	bez
Zadar	76.343	29.511	24	bez
Pula	62.378	29.811	20	obrt, usluge (1,1)
Karlovac	59.999	27.100	22	bez
Slavonski Brod	55.683	21.222	30	bez
Dubrovnik	49.728	19.824	6	trgovina (1,2), ugostiteljstvo, turizam (1,9)
Sisak	45.792	26.641	37	bez
Vukovar	44.639	20.227	23	bez
Varaždin	41.846	31.790	53	bez
Šibenik	41.012	20.996	28	uprava, organizacije (1,1)
Vinkovci	35.347	18.026	42	promet i veze (1,9)
Velika Gorica	31.614	6.748	39	promet, veze (1,4), obrt, usluge (1,3), stam. i kom. djel. (1,2), uprava (2,1)
Bjelovar	26.926	14.603	38	bez
Čakovec	15.999	18.935	70	građevinarstvo (1,3)
Koprivnica	24.238	17.177	43	industrija (1,4)
Požega	21.046	11.637	42	bez
Đakovo	20.317	7.531	28	poljoprivreda, šumarstvo (2,3)
Petrinja	18.706	8.160	33	financije, poslovanje (2,5)
Virovitica	16.167	9.585	41	bez
Zaprešić	15.678	4.213	58	industrija (1,1)
Kutina	14.992	9.213	41	industrija (1,0)
Samobor	14.170	5.716	56	obrt, usluge (1,2)
Nova Gradiška	14.044	7.469	51	bez
Solin	12.575	3.805	63	obrt, trgovina (2,0)
Knin	12.331	9.375	48	promet, veze (2,1)
Sinj	11.378	6.754	53	bez
Valpovo	8.205	3.226	44	poljoprivreda, šumarstvo (5,3), stam. i kom. djel. (1,2)
Belišće	7.619	4.959	53	industrija (3,0)
Rovinj	12.910	6.245	22	ugostiteljstvo, turizam (2,3)
Metković	12.026	3.997	19	trgovina (5,0)
Županja	11.947	4.359	31	uprava (1,3)
Makarska	11.743	4.459	17	stambena i komunalna djelatnost (1,4)
Slatina	11.416	5.291	29	bez
Križevci	11.236	5.491	37	građevinarstvo (1,2)

TABLICA 12 (nastavak)

Naziv grada	Ukupno stanovnika – Popis 1991.	Ukupno zaposlenih 1991. u gradu	% dnevnih migranata	Usmjerenost na pojedine djelatnosti (prema broju SD) SD = Standardna devijacija je prosječno odstupanje vrijednosti numeričke varijable od njezine aritmetičke sredine
Ogulin	10.857	5.223	30	promet, veze (1,6), zdravstvo (1,3)
Trogir	10.266	5.214	43	industrija (1,0)
Beli Manastir	10.146	5.711	49	poljoprivreda, šumarstvo (1,3), građevinarstvo (1,5)
Daruvar	9.748	5.530	42	bez
Opatija	9.073	5.722	63	ugostiteljstvo, turizam (3,1), stambene i kom. djel. (1,2)
Labin	9.036	3.696	44	stambene i komunalne djelatnosti (2,8)
Gospić	9.025	3.884	28	uprava (2,4)
Našice	8.235	4.260	48	uprava (1,3)
Pakrac	8.197	4.526	46	zdravstvo (2,9)
Lipik	3.725	2.046	52	poljoprivreda i šumarstvo (1,6), zdravstvo (1,6)
Novska	8.053	4.344	47	promet i veze (1,2)
Umag	7.718	4.517	36	trgovina (1,0), ugostiteljstvo i turizam (1,7), financije (2,1)
Poreč	7.585	5.789	49	ugostiteljstvo i turizam (3,6)
Duga Resa	7.513	3.466	50	industrija (1,1)
Ivanić-Grad	7.104	4.752	56	građevinarstvo (4,4)
Mali Lošinj	6.566	2.560	6	ugostiteljstvo, turizam (3,4), uprava (1,0)
Crikvenica	5.763	2.419	43	trgovina (1,2), ugostiteljstvo i turizam (1,9)
Ivanec	5.342	4.796	64	industrija (1,7)
Čepin				
Kaštel Sućurac				
Krapina	4.481	4.173	72	bez
Ludbreg	3.327	5.272	77	industrija (1,9)

Izvor: Studija – Naselja Republike Hrvatske – prof. dr. Milan Vresk i suradnici (za Strategiju prostornog uređenja RH)

Stanovi za stalno stanovanje	Ukupno stanova za stalno stanovanje 1991.	Izgrađeno do 1918.	Izgrađeno od 1919. – 1945.	Izgrađeno od 1946. – 1970.	Izgrađeno od 1971. – 1990.
Ukupno Hrvatska	1575644	223004	147769	529634	669318
ZAGREB – Sesvete	262904	25300	36855	96187	103658
Veliki gradovi	158233	24180	11769	53707	68336
Veći srednji gradovi	210529	27835	11599	73463	97147
Srednji srednji gradovi	83883	8833	4569	28773	41266
Manji srednji gradovi	100383	16074	6132	31120	46765
Veći mali gradovi	31083	3707	1797	10508	14977
Ukupno 71 grad	847015	105929	72721	293758	372149

TABLICA 13

Stanovi za stalno stanovanje i gradnja stanova u hrvatskim gradovima u razdoblju 1918–1990. godine (indirektni pokazatelji prostornog širenja gradova)

TABLICA 14  
Stanovi za stalno stanovanje i  
gradnja stanova 1918–1990.  
u srednjim gradovima

Srednji gradovi	Ukupno stanova za stalno stanovanje 1991.	Izgrađeno do 1918.	Izgrađeno od 1919. – 1945.	Izgrađeno od 1946. – 1970.	Izgrađeno od 1971. – 1990.
ZADAR	24615	2955	1019	8302	12301
PULA	22230	6435	616	6437	8670
KARLOVAC	21562	2739	1660	7656	9468
SLAVONSKI BROAD	17854	1315	983	7403	8144
VUKOVAR–Borovo	16741	1687	1367	6270	7415
SISAK	16499	1478	752	7440	6796
DUBROVNIK	16166	3603	954	4126	7451
VARAŽDIN	15369	1672	774	6697	6214
ŠIBENIK	14430	1893	882	5389	6136
VELIKA GORICA	12220	561	275	2143	9202
VINKOVCI	11639	1310	999	3954	5336
BJELOVAR	11445	1467	695	3897	5363
ČAKOVEC–Nedelišće	9759	720	623	3749	4651
KOPRIVNICA	8915	745	489	2939	4704
POŽEGA	8192	1025	429	3295	3433
PETRINJA	6643	1020	306	1987	3158
VIROVITICA	6311	717	350	2295	2919
SAMOBOR	5939	640	332	1720	3218
ĐAKOVO	5914	492	308	2376	2736
VALPOVO–Belišće	5862	500	423	2146	2791
ZAPREŠIĆ	5722	166	130	1028	4325
NOVA GRADIŠKA	5377	531	401	1982	2450
KUTINA	5220	352	242	2177	2440
SINJ	5215	681	273	1591	2662
KAŠTEL STARI	5192	1165	265	1328	2408
KNIN	4849	317	335	1923	2254
SOLIN	4532	482	286	1986	1768
DARUVAR	5198	610	544	1846	2195
PAKRAC–Lipik	4975	516	375	1810	2248
KAŠTEL SUĆURAC	4632	1021	205	1581	1789
ROVINJ	4511	1242	167	775	2324
OPATIJA	4390	2119	215	842	1202
BELI MANASTIR	4326	818	308	1217	1983
KRIŽEVCI	4141	540	227	1395	1978
SLATINA	4080	263	219	1347	2219
LABIN	4068	595	930	1257	1278
MAKARSKA	3992	288	134	1243	2325
OGULIN	3866	466	308	1445	1642
DUGA RESA	3740	531	289	1334	1561
CRIKVENICA	3729	997	202	877	1605



Srednji gradovi	Ukupno stanova za stalno stanovanje 1991.	Izgrađeno do 1918.	Izgrađeno od 1919. - 1945.	Izgrađeno od 1946. - 1970.	Izgrađeno od 1971. - 1990.
NAŠICE	3722	301	240	1321	1859
ŽUPANJA	3671	294	111	1419	1847
POREČ	3645	664	41	424	2516
GOSPIĆ	3550	478	248	1485	1337
METKOVIĆ	3388	418	123	1220	1627
TROGIR	3356	840	105	897	1508
NOVSKA	3328	210	146	1189	1743
UMAG	3284	632	46	812	1777
ČEPIN	3101	351	170	1002	1576
IVANIĆ-GRAD	3018	309	236	1085	1369
MALI LOŠINJ	2820	945	40	354	1481
IVANEC	2798	150	185	1128	1332
KRAPINA	2767	351	109	1091	1216
LUDBREG	2287	125	209	724	1228

TABLICA 14 (nastavak)

TABLICA 15

Opremljenost instalacijama stanova za stalno stanovanje 1991. godine u srednjim gradovima

Srednji gradovi Stanovi za stalno stanovanje	Ukupno stanova za stalno stanovanje	Središnje loženje, vodovod, kanalizacija i elek. struja	Vodovod, kanalizacija i električna struja	Vodovod i električna struja	Električna struja	Bez instalacija
Ukupno Hrvatska	1575644	388817	885408	83822	196263	21334
Zagreb - Sesvete	262904	152110	104105	1272	4968	449
Veliki gradovi	158233	44023	111795	932	1339	144
Veći srednji gradovi	210529	65614	135498	2719	6028	670
Srednji srednji gradovi	83883	22104	54803	1713	4779	484
Manji srednji gradovi	100383	18359	73309	3110	5047	558
Veći mali gradovi	31083	6082	21128	1830	1832	211
Ukupno 71 grad	847015	308292	500638	11576	23993	2516





Tablica 17.

Generalni urbanistički planovi (ili Urbanistički planovi) gradova – važeći za prostorno uređenje

Naziv grada	Planirani broj stanovnika										Osnovna namjena građevinskog područja										Osnovni pokazatelji GUP-a			
	broj stanovnika 1991. god.	planska godina	gradsko područje	ukupno građevinsko područje	stano- vanje	središnje funkcije	gospo- darske i komu- nalne zone	prometne površine	zelene površine	posebne namjene	poljo- djele i ostale površine	ukupno građevinsko područje grada	gustoća grada	btto stambena gustoća naselje- nosti	zelene površine po stanov- niku									
																stn	god	stn	ha	ha	ha	ha	ha	ha
ZADAR	76343	2015	100000	2550	1468	12	390	254	378	48	4045	2550	39	58	38									
PULA	62378	2000	70000	2305	989	56	280	231	522	227	4045	2305	30	55	75									
KARLOVAC	59999	2015	70000	2409	1173	121	507	314	280	14	1335	2409	29	44	40									
SLAVONSKI BROT	55683	2015	80000	4516	2109	145	867	334	1016	45	4516	4516	18	31	127									
VUKOVAR-Borovo	44639	2015	75000	2657	815	26	369	266	1129	52	55	2657	28	68	151									
SISAK	45792	2015	56200	2851	887	83	618	181	1082		2851	2851	20	49	193									
DUBROVNIK	42728	1990	54000	3784	351	79	94	231	1029		3784	14	82											
ŠIBENIK	41012	2015	60000	1573	551	67	311	87	387	170	977	1573	38	85	65									
VINKOVCI	35347	2010	51900	1650	700	100	310	290	220	30	1650	1650	31	48	42									
VELIKA GORICA	31614	2015	40000	1200	587	60	135	140	270	8	1200	1200	33	51	68									
ČAKOVEC	15999	2000	22500	1140	357	62	344	116	240		1140	1140	19	41										
BJELOVAR	26926	2015	40000	1520	794	65	353	180	112	16	280	1520	26	39	28									
<b>Ukupno veći srednji gradovi</b>	<b>538460</b>		<b>719600</b>	<b>28155</b>	<b>10781</b>	<b>876</b>	<b>4578</b>	<b>2624</b>	<b>6665</b>	<b>610</b>	<b>6692</b>	<b>6665</b>	<b>610</b>	<b>6692</b>	<b>610</b>	<b>6665</b>	<b>610</b>	<b>6692</b>	<b>610</b>					
KOPRIVNICA	24238	2010	30000	1480	800	32	320	160	168		230	1480	20	30	56									
ĐAKOVO	20317	2001	23500	785	377	67	122	135	84		349	785	30	41	36									
PETRINJA	18706	2000	28000	1274	499	53	216	147	337	22	1274	1274	22	40	120									
VIROVITICA	16167	2010	25000	1347	460	46	232	114	424	71	1347	1347	19	40	170									
VALPOVO - Belišće	15824	2015	24000	1090	374	35	269	194	218		234	1090	22	40	91									
ZAPREŠIĆ	15678	2015	23000	1380	251	12	125	205	617	50	1380	1380	17	49	268									
KUTINA	14992	2011	32820	1493	464	124	483	149	273		303	1493	22	45	83									
NOVA GRADIŠKA	14044	2000	22890	1120	448	75	118	105	370	4	17	1120	20	36	162									
KNIN	12331	2000	25000	893	233	62	86	139	359	14	893	893	28	58	144									
ROVINJ	12910	2015	18000	970	268	30	91	97	484		210	970	19	46	269									

Tablica 17. (nastavak)

TROGIR	10266	2015	15000	481	200	29	28	59	97	68	481	31	52	65
OPATIJA	9073	2000	11000	291	170	20	21	4	41		291	38	57	
NAŠICE	8235	2000	14283	905	336	20	131	277	128	13	624	16	23	90
NOVSKA	8053	2000	10000	765	306	23	111	155	170		111	13	21	170
POREČ	7585	2010	12000	1262	293	115	37	126	124	567	1768	10	22	103
UMAG	7718	2000	10000	305	96	20	33	36	106	14	305	33	66	106
MALI LOŠINJ	6566	2000	8200	925	194	21	31	93	238	348	245	9	27	290
IVANEC	5342	2000	15000	1017	545	63	165	102	142		1667	15	21	95
GOSPIĆ	9025	2015	18000	1003	406	58	150	84	265	40	947	18	33	147
KRAPINA	4481	2015	15000	540	252	36	83	125	44		290	28	36	29
LUDBRIG	3327	2015	7000	377	113	23	117	28	76	20	2	19	43	109
<b>Ukupno srednji i manji srednji gradovi</b>	<b>244878</b>		<b>387693</b>	<b>19703</b>	<b>7085</b>	<b>964</b>	<b>2969</b>	<b>2534</b>	<b>4765</b>	<b>1231</b>	<b>6995</b>			
DUGO SELO	6508	2015	17500	1120	447	13	230	164	178	88	142	16	28	102
NOVI MAROF	2017	2015	4600	424	217	21	68	81	37		456	19	25	46
VRBOVEC	4149	2015	10000	420	245	51	31	16	77		325	24	32	77
GLINA	6993	2015	10000	533	234	49	90	53	107		350	19	30	107
OMIŠ	6097	2015	7200	161	62	9	12	26	34	18	164	45	74	47
DONJI MIHOLJAC	6935	2010	9000	521	263	35	107	79	137		521	17	24	152
OTOČAC	5404	2015	8500	559	260	19	92	72	81	35	801	15	24	95
PAZIN	5282	2015	8800	382	104	34	76	92	73	3	219	23	38	83
DELNICE	4696	2010	5000	471	153	18	112	161	27		264	11	15	54
GRAČAC	4101	2000	7000	405	99	9	32	140	95	30	1000	17	28	136
BENKOVAC	3776	2010	6000	226	67	14	27	31	87		226	27	54	145
HVAR	3643	2015	7000	184	68	11	5	7	63	30	224	38	81	90
HRV. KOSTAJNICA	3480	2015	5500	335	127	7	34	81	86		215	16	26	156
BUJE	3200	2000	4000	158	39	8	55	16	39	1	136	25	63	98
SVETI IVAN ZELINA	2535	2005	3750	237	115	12	27	36	44	3	85	16	23	117
DVOR	2351	2015	5500	234	90	23	18	49	54		55	24	34	98
SLUNJ	2026	2000	6000	170	63	21	1	17	68		170	35	59	113
<b>Ukupno ostali gradovi</b>	<b>73193</b>		<b>125350</b>	<b>6540</b>	<b>2653</b>	<b>354</b>	<b>1017</b>	<b>1121</b>	<b>1287</b>	<b>208</b>	<b>4436</b>			

## LITERATURA

- Crkvenčić, I., 1976., *Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske - Statistička i funkcionalna klasifikacija gradova*, Geografski institut prirodno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Europa 2000 - perspektive za razvoj prostora Zajednice*, 1995., Smjernice razvoja Europske Unije.
- Furlan-Zimmermann, N., 1995., *Generalni urbanistički planovi gradova i važnijih naselja Hrvatske*, Ministarstvo prostornog planiranja, graditeljstva i stanovanja - Zavod za prostorno planiranje i Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb.
- Gradovi i održivi razvoj*, 1996., 2. Konferenciju UN o ljudskim naseljima, Istanbul.
- Grgurević, O., 1990., *Sustav hijerarhije središnjih mjesta u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Marinović-Uzelac, A., 1986., *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Marinović-Uzelac, A., 1989., *Teorija namjene površina u urbanizmu*, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Prostorni plan SR Hrvatske*, 1989., Republički komitet za građevinarstvo, stambene i komunalne poslove i zaštitu čovjekove okoline, Urbanistički institut SR Hrvatske i brojne suradničke institucije i ekspertni autori, Zagreb.
- Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, 1997., Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja - Zavod za prostorno planiranje i brojne suradničke institucije i ekspertni autori, Zagreb.
- Šimunović, I., 1986., *Grad u regiji*, Biblioteka "Pogled", Split.
- Toskić, A., 1995., *Potencijalno značenje gradova u urbanom sustavu Hrvatske - I. hrvatski geografski kongres*, Geografski odsjek PMF - Zagreb, Zagreb.
- Villi, M. (voditelj), Zimmermann, R., Martinec, D., Rogić, I. i Šterc, S., 1996., *Kompleksno sagledavanje procesa urbanizacije u Hrvatskoj, Urbana i razvojna preobrazba prostora i naselja*, 1996., Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb.
- Villi, M. (voditelj), Zimmermann, R., Martinec, D., Rogić, I. i Šterc, S., 1998., *Procesi urbanizacije i teritorijalni aspekti razvoja hrvatskih gradova, Analiza područja s većom koncentracijom stanovništva*, Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb.
- Vresk, M., 1990., *Grad u regionalnom planiranju*, Zagreb.
- Vresk, M. i Čelant-Hromatko, J., 1996., *Naselja Republike Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja - Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.
- Zakon o područjima županija, gradova i općina*, 1997., Republika Hrvatska, NN - broj 10/97.
- Zimmermann, R. (voditelj), Veseli, Ž., Villi, M., 1996., *Naselja - naseljenost prostora, procesi urbanizacije i sustav razvojnih središta*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja - Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.